

# שמעתא למיקתא

גליון קצ"ב / פר' מסעי / ה'תשע"ד  
קהילת "חניכי הישיבות", רמות ב'

## הפטור מלצום בתשעה באב, האם צריך לאכול פחות מכשיעור

א. חובה לצום ביום תשעה באב

מבואר בש"ס תענית (ג) וכן פסקו בטשו"ע (סי' תקנ"ד ס"א) דתשעה באב אסור באכילה, בשתיה, בסיכה וכו'. וכבר אמרו חז"ל (שם) דכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, ועליו הכתוב אומר (יחזקאל לב, כז) "ותהי עונותם על עצמותם". וכן הובא בטשו"ע (סי' תקנ"ד).

ב. צום תשעה באב מדרבנן או מדברי קבלה

ונחלקו הפוסקים אם תענית תב"א תוקפה מדרבנן או מדברי קבלה, דעת הט"ז (סי' תקנ"ד ס"ק ד) דתב"א דינה מדברי קבלה וכדברי תורה היא, ושונה היא משאר ג' תעניות דברצון תלי מילתא דאם רצו אין מתענין כמבואר בש"ס (אלא דבזה"ז קבלו עליהם תמיד להתענות), אבל תענית תשעה באב דלאו ברצון תליא שוב נחשבת כדברי קבלה דכד"ת דמי, וע"כ צידד דאף חולה שאין בו סכנה מחויב להתענות כמו ביוה"כ.

אולם דבריו הם נגד כל הפוסקים דלקמן שבפשיטות פטרו חולה שאב"ס מלהתענות. אולם עי' ברשב"א (רי"ה שם), בריטב"א (רי"ה שם ד"ה וזה אינו), בפנ"י (רי"ה שם ד"ה הואיל והוכפלו) ובטו"א (מגילה ה) שמבואר דאף ת"ב ורצו תליה מילתא. וכן באבני"ז (אה"ע ח"א סי' ח אות ה) הוכיח מהרשב"א ומהריטב"א הנ"ל שאע"פ דת"ב הוא מדברי קבלה מ"מ ברצון תליא מילתא אלא שחכמים גזרו בתשעה באב להתענות אפי' רצו שלא להתענות, ואם כן שוב חיובו הינו מדרבנן. [אלא דיש לעי' בדבריו דאפשר דבאמת "החויב" היכן שאינם רוצים לצום הינו מדרבנן, אולם כיון דבזה"ז למעשה כבר קבלו עליהם לצום הוי כרצו, ושוב י"ל דתב"א מדברי קבלה הוא. ועי' מש"כ בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"ב ד"ה ושמעת) בשם הגרי"ז זצ"ל. ועי' עוד בגליון קל"ד לענין האם דברי קבלה כדברי תורה, עיי"ש].

ג. דין חולה ויולדת בתשעה באב

ועי' ברמב"ן (תורת האדם אבילות ישנה אות קז ד"ה גרסינן בפי' מקום) שכתב דחולה שהוא צריך לאכול אי"צ אומד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן, וכן פסקו הטשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ו). ועי' במ"ב (סי' יא) דחולה שצריך לאכול פירושו שהוא חלוש וחש בגופו אפי"פ שאין בו סכנה. וכ"כ בכה"ח (אות לא).

וכמו כן כתב הרמב"ן (ס) דיולדת כל' ל' יום דינה כחולה שאין בה סכנה, וכן פסקו הטשו"ע (שם) וכתב במ"ב (שם סי' ט) דאפי' ודאי אין בה סכנה הדין כן.

ועיינן במחז"ב (קוי"א לסי' תקנה אות ב) בשם מוזבא אדמה דלאו דוקא ל' יום אלא כל זמן שהיא חלושה מהלידה ולא נתרפאת מהלידה דינה כיוולדת תוך ל', דפטורה מהתענית. והובא בכה"ח (אות ח).

אלא דמצינו ברמ"א (שם) דמ"מ יולדות תוך ל' נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה, והמיקל לא הפסיד, ע"כ. ועי' במ"ב (סי' ט) דאם עדיין לא נתרפאה לגמרי או שהיא קצת חולה או חלושה בטבעה לא תתענה בתוך ל' ואם אירע ביולדת בריאה שמתענה ומרגשת באמצע היום שום חולשה יתירה יש לפסוק שלא תתענה בשארית היום, ע"כ. [ומפלת לאחר מ' יום דינה כיוולדת כמבואר בביאור הלכה (סי' תרי"ז ס"ג ד"ה יולדת). ויש לציין דעי"פ הרפואה אישה אחר ניתוח קיסרי (יוצא דופן) מאבדת יותר כמות של דם וע"כ יתכן שדינה אף לאחר ל' יום כבתוך ל' יום, וישאל שאלת חכם. ועי' עוד בשו"ח (מע' יוה"כ סי' ג ד"ה ט"ט)].

מיהו כתב בערוה"ש (סי' תקנ"ד אות ה) על הרמ"א הנ"ל דזהו בימיהם שהדורות היו בריאים וחזקים אבל עכשיו הלילה הליולדת להתענות בתשעה באב תוך ל' כי עדיין חלושה היא והיא ממש כחולה, ע"כ. (ועי' בגליון ק"י שהארכנו בסי'ד לענין מעוברות ומניקות חולה).  
ד. יולדת וחולה שכולים לצום חלק מהיום

ובכל גוונא כתב הבית הלל (קו"ד סי' רסה ס"ג ד) הביאו השע"ת (סי' י) דאפי' יולדת שאינה מתענה תתענה איזה שעות, אכן אם גם זה קשה לה לא תתענה כלל. וכ"כ המ"ב (סי' יד). וכבר איתא בירושלמי (תענית פ"א ה"ה הובא ברמב"ם פ"ג ה"ה) דמ"מ ראוי שלא תאכלנה להתענה במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום הולד. וכן פסק בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ג).

ה. יכול לצום חלק האם עדיף לצום ביום או בלילה

ועי' ביצירת משמון (סי' תקנ"ג) דיולדת או חולה שאינה יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות, עדיף שיתענה ביום ולא בלילה, ונימוקו ע"פ הרמב"ם (תענית פ"ג ה"ה) דכתב דאנשי משמר מתענין מקצת היום ולא משלמין, ולא כתב כלשון המשנה "מתענין ולא משלמין" ללמדנו שהתענית עם הצבור הוא ביום ולא בלילה. אולם דעת הגרי"ש זצ"ל (הלכות ומהגין בין המצרים פ"ז הגה 21) שודאי יש להתענות בלילה שעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השו"ע "חלה שצריך לאכול וכו"י.

ו. אכילה פחות ממשכיעור

והנה מלשון השו"ע הנ"ל שכתב שב"מקום חולי לא גזרו רבנן", משמע דתב"א הותרה לגמרי במקום חולה שאין בו סכנה וא"צ לאכול פחות מכשיעור.

אלא דעי' בשבות יעקב (סי' לו) שנקט דחולה שרשאי לאכול תב"א אם יכול להמתין עד חצות ללא אכילה עליו לעשות כן. ומשמע מדברי דתב"א לא הותרה במקום חולי, דאל"ה אמאי אינו רשאי לאכול מיד.

אבל האבנ"ז (סי' תקנ"ג) כתב דחולה שרשאי לאכול אין עליו להתענות כלל, דבמקום חולי "לא גזרו רבנן". ואף הביאור הלכה (סי' תקנ"ד ד"ה ואינו משלים) שזכר תשובת השבות יעקב הנ"ל הביא חלק ממנה והשמיט דינו הנ"ל. וכן דעת הגרי"ש זצ"ל (הלכ"ש תב"א פ"ט אות ד) דהפטור מלצום תב"א א"צ להדר להתענות עד חצות אף אם לא יזיק לו הדבר. ומדברי הבית הלל הנ"ל ודעימיה שכת' דאפי' משפטור מהתענית אם אפשר יתענה איזה שעות, ליכא ראייה דתב"א דחווה היא, די"ל דכדי להשתתף עם הצבור פסקו כן.

וכן מטו משמיה דהגרי"ז (תשובות והנהגות ח"ב סי' רס"א ומועדים וזמנים ח"ב סי' רנ"ו וסי' רמ"א) שדליק נמי הכי מלשון השו"ע דתב"א הותר מפני חולי אפי' אין בו סכנה. אלא די"ל דאזיל כשיטת אביו הגרי"ש זצ"ל (הובא בחי' מרן הגרי"ש שבה"ע פ"ב ד"ה והנה אמאמר, ובעמק דבר שא"י לה אות ה) שהיה מורה ובא לענין יוה"כ בכל חולה שיש בו סכנה שיאכל כל צורכו ולא פחות מכשיעור, ודברי השו"ע בסימן תרי"ח (ס"ג ה) שפסק דכשמאכלין חולה שיש בו סכנה ביוה"כ מאכלין אותו מעט מעט (אם סגי בהכל) כדי שלא יצטרף לשיעור, קיימי רק על חולה שאין בו סכנה רק שהרפא אומר שאם לא יאכלו אותו יכבד עליו החולי ויסתכן, ע"כ. וא"כ ק"ו בתב"א דקילא היכן דרשאי לאכול שרינן אף ללא שיעורים. [והעירוני שמדברי הרמ"א (ס"ג ה) שהביא נוהגים להתענות אף במקום חולי, חזינן דתב"א לא הותר לגמרי במקום חולי, דאל"ה מה הועילו בחורמא זו. אולם יש לדחות דכדי להשתתף עם צער הצבור נהו כן. ועוד אפשר להמנהג הוא כדי להחמיר כדעת הסבורים (עי' מהרש"ל הובא בט"ז הנ"ל) דלא היתירו לאכול אלא במקום חולי שיש בו סכנה].

אלא דעי' בחת"ס (סי' קנ"ג) שכתב על האוכל בתב"א דיכול לעלות לתורה, דעד כאן לא אמרו דהאוכל אינו עולה בתענית בבי' והי' כי מי שאינו מתענה אף אצלו יום תענית ומאי שייטיה דקריאת יוח"ל לדידה, משא"כ בתב"א דהחולה מחויב בדבר התענית ומתענה בו דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת לא יאכל ב' פעמים, ולא יותר ממה שצריך, וגם שארי ענינים אם א"צ לנעול ולרחוץ ולסוך אסור לו לעשות אי' מאלה, נמצא שהוא מן המתענים ומהמחויבים בדבר.

וכ"י תלמידו מהר"ם שיק (סי' רפ"ג) דאינו מותר רק מה שצריך ליה. ועיי"ש שכתב עוד (אפי' אליבא דהחת"ס) דאי סגי ליה בפחות משתיית רביעית ובפחות מאכילת כזית ולשהות בנתיים כדי אכילת פרס, אסור לו לאכול יותר, ומש"כ הרמב"ן והשו"ע הנ"ל דחולה א"צ אומד היינו היכא דמספקא ליה אי סגי ליה בהכי, אבל יותר מכדי צרכו ודאי אסור, ע"כ. [מיהו בתשובה שלאחר מכן (רב א' סת' דברי עצמה שחרי כתב דאפי' דאסור לאכול יותר מהצורך מ"מ פחות פחות מכשיעור א"צ]. ומבואר דס"ל דתשעה באב לא הותרה במקום חולי שאין בו סכנה, ולפ"ז אפשר דבעינן שיעורים היכן דסגי בהכי.

מיהו ברע"א (ק"י ס"ג ד) לכאורה מבואר דלא כהחת"ס, שהרי כתי' לענין חולה שאכל ביוה"כ מחמת סכנה דאינו יכול לעלות למפטיר יונה, כי על הצד דקריאה זו היא מחמת התענית מי שאינו מתענה אינו יכול לעלות, ע"כ. מבואר דאפי' דמוסכם הדבר שמי שאוכל ביוה"כ מוזרה לא לאכול יותר מהצורך, מ"מ אם כבר אכל אינו בכלל מתענה וא"כ ק"ו לענין תב"א.

אלא שהמרחש"ת (ח"א י"ד אות ד) כתב על דברי הרע"א דהיכן שהחולה אכל כשיעור אינו בכלל מתענה, אבל אם אכל פחות פחות מכשיעור בכלל מתענה הוא ועולה לקריה"ת וכמ"ש המ"א (סי' תקס"ב ס"ק ב), "וזכורני כשהייתי חולה בתב"א והיה קשה עלי התענית נהגתי בעצמי לאכול פחות פחות מכשיעור כדי שלא אהיה מאבד תענית של אותו יום שהוא מדברי קבלה וחמור כשל יום הכפור". ומבואר דס"ל כהרע"א דכל זמן שאוכל כשיעור אינו בכלל מתענה (לענין קריה"ת), אלא דמ"מ משמע מדברי דין שיעורים איכא. ולאו דבריו י"ל דאף הרע"א יודע דתב"א אינו הותרה מפני חולה שאב"ס, והרשאי לשתות אינו רשאי לאכול, וכן דארכא דאכ"כ שיעורים, במקום האפשר, אלא דמ"מ ס"ל דין זה מחיל דין מתענה לעלות לתורה. (ומי"מ יש לדחות דלעולם המרחשת שאכל בשיעורים להחמיר על עצמו הוא דעבד הכי ולא מן הדין). ועי' עוד לענין דינו של החת"ס במהרי"ל דסקין (קו"א סי' ה אות ע"ה) (בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רס"א)).

[המשך בעמוד הבא]

## עבודת המועדים

### אבלות החורבן

והשתתפות בעצרת השכינה

"כדאי הוא בית אלקינו"

עומדים אנו בפתחם של תשעת הימים שמר"ח אב ועד ט' באב, וכתב בספר יסוד ושו"ש העבודה (ט, יב) "אמרו רבותינו ז"ל בגמ' הקדושה, משנכנס אב ממעטין בשמחה, וראוי לאדם מאד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, רק דיבור הכרחי שלא יבוא ח"ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה לבו רק אל האבלות של חורבן הבית. וראוי לאדם להעמיד עצמו עב"פ בט' ימים שמר"ח עד אחר התענית מתענגו אכילה ושתייה בכל מה דאפשר ולקונן בזה לאונן ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל שבר גדול שארע לעם קדוש בימים האלו ותחשב לו לעדקה לדרך ודור עד עולם... וביותר בערב ט"ב ראוי מאד לאדם למעט סעודתו בכל מה דאפשר... כי כדאי הוא בית אלקינו יתברך שמו ויתעלה למעט מתענה כל היום".

וראשית דבר יש להתעורר מדברים אלו, לתת אל לבנו ולזכור שענין האבלות על החורבן אינו דבר של מה בכך, ואף אם לא הגענו להרגשת האבלות מ"מ יש לדעת את עצם הידיעה ש"כדאי הוא בית אלקינו" בין אם נרגיש ובין אם לא, בית אלקינו הוא דבר ש"כדאי הוא" להתאבל עליו. ובשו"ש הבהאת נוסח לפתח הרגשה זו.

הנה ידועים דברי היעב"ץ בסידורו (הלכות תשעה באב) ואלו דבריו "וכאן מקום שראוי להרחיב בו וחיבור, אלמלא לא היה אלא עונן זה בידעו שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותנו, וחייא בעיני הסבה קרובה, חיותה גלויה ועומתה וחוקה לכל השמדות הגדולות והנראות המכובדות הרעיונים אשר מצאנו בגלות... לפי שיצא האבל הלו מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים, ולא עלתה על לבבינו. על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסד יגון על יגונינו ומכאובינו. וכל אהוב אמת יודע לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון בידור ביום ט"ב המר, מי ומי מתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצינו כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואצ"ל בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד, ואין דובר דבר מנחה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה היה לנו...".

### סילוק השכינה שע"י החורבן

וכי' לבאר דבר זה, יש להביא מה שכתב בספר די חקטנה (שער יא, פרק ב) לבאר ענין האבלות על בית המקדש שנחרב "כי בודאי ראוי ומחוייב לכל ירא שיהא מיצר ודואג על חורבן בית אלקינו, וזאת האיגנות והדאגה של חורבן הבית ודאי אינה על יופי האבנים והעצים והחפץ והחובב שהיה שם ושורף ונחרב... כי יסוד הנה לאונן על החבליים כאלה, אלא כל עיקרה היא על החסתלקות השכינה מהישראלי, וכלומר שנחרב המקום אשר רק דרך שם היתה שופעת השגחתו יתברך וישובתה עליו תמיד, וכמבואר בתורה הקדושה ובתפלתו שלמה לביאר מקומות רבים. וזאת ההשגחה היתה פנים לבינים וגו' והגדל הפרסום לעין כל ובשידור דרכי הטעב וסדר הבריאה, והיא היתה חופף ושוכן עליו תמיד כל זמן קיום הבית. אבל אחר שנחרב הבית נסתלקה זאת שכינת ההשגחה הגלויה מאתנו, והיא היא עיקר המכאוב שלנו".

ומבואר ששיקר האבלות היא על סילוק השכינה מפתחנו. שכאשר השכינה שרויה בנו, יש ברכה ושפע גשמי ורוחני כפי שהאירכו בזה בספרים. ומאידך, כאשר חרב הבית ונסתלקה השכינה זה מה שגורם לכל הצרות השמדות והחורבנות. ויש להוסיף מה שכתב בזה הרמ"ח"ל בדרך ה' (ח"א פ"ד) שכל השפע שבא לעולם ומאידך כל הצרות – הכל תלוי בהארץ פנים והסתר פנים, שכאשר יש הארץ תלוי והארץ שכינה אז יש שפע והצלחה בכל דבר, ורח"ל ע"י הסתר פנים וסילוק שכינה באות כל הצרות.

בעת זו אשר עת צרה היא לעיניך, עליו להתעורר והשתתפות בעצרת השכינה, ולזכור שכל הצרות באות דוקא ממעב זה של סילוק השכינה מאתנו, וכל חוספה וחסרות של ירושלים והשתתפות בעצרת השכינה, תוספת להביא לנו את הארץ פניו יתברך וממילא נוכח לכל הברכות והשפע.

